

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10852685>

Accepted: 12.03.2024

Küreselleşmenin Kültüre Etkileri

Effects of Globalization On Culture

Ufuk UĞUR

Ordu Üniversitesi

ufukugur@odu.edu.tr, <https://ORCID:0000-0002-9751-2613>**İlkay UĞUR**

Ordu Üniversitesi

İlkaytoran.ugur@gmail.com, <https://ORCID:0000-0002-5955-541X>

Özet

Günümüzün en önemli olgularından biri olarak isimlendirilen küreselleşme, insanlık tarihinin eski çağlarına, insanların buldukları alandan ayrılıp farklı kültürlerle etkileşime girdikleri ilk edimlere kadar dayanmaktadır. Bu özelliğiyle uygarlık tarihinin her anında izlerine rastlanan kavram, iletişim ve teknolojiye gelişmelerle örülü 20. yüzyılın, siyasi, sosyal ve ekonomik düzeyde oldukça hızlı değişim yaşanan yıllarında, dünyayı dönüştüren bir güç olarak ortadadır. Ulus devlet kavramının sorgulandığı, ulus-ötesi örgütlenmelerin etkin hale geldiği, gelişen teknoloji ile zaman ve mekân algısında değişimlerin yaşandığı günümüzde, küreselleşmenin etkisi dikkat çekici bir boyuttadır. Siyasetten ekonomiye toplumların her alanında dönüşüme yol açmış olan küreselleşme, kültür üzerinde de etkili olmuştur. Kapitalist sistemin ağırlığının arttığı, kültür ürünlerinin dolaşımının hızlandığı evrensel kültür içinde yerel kültürlerde değişime uğramıştır. Kültürlerin diğer kültürlerle karşılaşması sonucu yaşananlar küreselleşmenin kültürel sonuçları üzerine çeşitli tezlerle dile getirilmiştir. Küreselleşmenin dünya kültürlerini bütünleştireceğini savunan homojenleşme tezi, sürece olumsuz yaklaşan ve yerel kültürlerin özgünlüklerini muhafaza etmek adına kültürlerin karşı karşıya geleceğini söyleyen kutuplaşma tezi ve iki görüşü ortak bir noktada buluşturan, melez bir bütünlük oluşacağını öngören hibritleşme tezi küreselleşmenin kültürel etkilerine karşı bakış açılarını yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kültür, Homojenleşme, Kutuplaşma, Hibritleşme.

Abstract

Globalization, which is named as one of the most important phenomena of today, dates back to the ancient times of human history, to the first acts in which people left their fields and interacted with

different cultures. With this feature, the concept, traces of which are found in every moment of the history of civilization, is a power that transforms the world in the 20th century, which is woven with developments in communication and technology, during the years of rapid political, social and economic changes. Today, when the concept of the nation-state is questioned, transnational organizations become effective, and changes are experienced in time and space perception with developing technology, the effect of globalization is remarkable. Globalization, which has caused transformation in all areas of societies from politics to economy, has also been effective on culture. In the universal culture where the weight of the capitalist system has increased and the circulation of cultural products has accelerated, local cultures have changed. What happened as a result of cultures encountering other cultures has been expressed in various theses on the cultural consequences of globalization. The homogenization thesis, which defends that globalization will integrate world cultures, the polarization thesis that approaches the process negatively and states that cultures will come face to face in order to preserve the authenticity of local cultures, and the hybridization thesis, which brings together two views at a common point, and predicts that a hybrid integrity will be formed, reflect their perspectives against the cultural effects of globalization.

Keywords: Globalization, Culture, Homogenization, Polarization, Hybridization.

GİRİŞ

Küreselleşme günümüzde ifade ettiği anlam olarak 20. yüzyılda şekillenen ancak kökeni, coğrafi keşiflerin yaşandığı, ticaretin geliştiği 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarına kadar dayanan bir sürece tarihlenir. Ülkeler arasında ki sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik ilişkilerin hız kazanıp dünyanın bir bütün haline geldiği; iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda zaman- mekân algısında ki dönüşüm ile büyük mesafelerin kısaldığı, etkileşimin arttığı ve karmaşıklaştığı bir yapıyı ifade eder. Küreselleşme, “En genel anlamda, dünyanın farklı bölgelerinin artan karşılıklı bağımlılığına, etkileşimin ve karşılıklı bağımlılığın karmaşık biçimlerine yol açan bir sürece gönderme yapmaktadır” (Thompson, 2008: 228).

Küreselleşme süreci dünyanın siyasi ve ekonomik olarak değişim ve dönüşüm geçirmesine yol açmış; kapitalist sistemin ağırlığının artması uluslararası arenada endüstriyel ve finansal şirketlerin gücünü arttırırken, ulus devletlerin etkinliğini sınırlamıştır. İnsan, bilgi ve metaların dolaşımının dünya çapında hızlandığı yeni dünya düzeninde kültür de dolaşıma katılmış ve farklı kültürlerin karşılaşması küresel bir kültür yapısını oluşturmuştur.

Küreselleşme karmaşık yapısından dolayı çok yönlü bir olgudur. Siyasetten ekonomiye, ekolojiden sosyolojiye kadar insanlığa dair tüm alanları etkilemesi küreselleşme üzerine çok farklı görüşler dile getirilmesine neden olmaktadır. Küreselleşmenin ulusların evrensel birlikteliğini sağlayacağını

düşünen olumlu bakış açısının yanı sıra, bu olgunun kapitalist yapının sömürü düzeni olduğunu düşünenler de vardır.

Küresel kültürün ulus-ötesi medya sahipliğindeki kitle iletişim araçlarıyla tüm dünyaya yayılımı yerel kültürleri hegomonik biçimde dönüştürmüştür. Uluslararası arenada ulus-üstü örgütlenmelerin şekillenmesi ile yerleşik egemenlik anlayışı dönüşüme uğratmıştır. Kültür endüstrisi ürünleriyle ortak değerler yaratılması, kültürler arasındaki farklılıkları azaltmış, bu süreç yerel güçlerin etkisini sarsarak, gücü küresel arenaya taşımıştır. Küreselleşmeyi hazırlayan ideolojik, ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel nedenlerin dışında küreselleşmenin özellikle kültürel sonuçlarına odaklanmak değişen ve dönüşen dünya düzeninin geleceğine dair çıkarımlarda bulunmak açısından önem teşkil etmektedir.

Bu araştırmanın amacı küreselleşme kavramını farklı boyutlarıyla inceleyip, küreselleşme sürecinin kültürel sonuçlarına dair bakış açılarını değerlendirmektir. Küresel bir dünya kültürünün oluşmasında iletişim teknolojilerinin rolünü belirlemek kavramı açıklamakta önem taşımaktadır. Küreselleşme kavramının neyi ifade ettiği, küreselleşmenin tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiği, küreselleşmenin neden ve sonuçları, kültür kavramı, küreselleşmenin kültürel sonuçlarının neler olduğu ve bu süreçte iletişim teknolojilerinin önemi araştırmanın problematiğini oluşturmaktadır. Araştırmada incelenecek olguların kuramsal altyapısını oluşturmak için literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması, belirli bir konuda önceden yapılmış, alanda yayınlanmış kaynakların incelenmesi, düzenlenmesi ve sentezlenmesini kapsamaktadır.

1. KÜRESELLEŞME

Küreselleşme çağı olarak isimlendirilen günümüzde dünya, mal ve hizmetlerin, sermaye ve teknoloji aracılığıyla sınır tanımaksızın dolaşımında olduğu; insanların, bilgi ve kültürün de bu akışta yer aldığı, dinamik bir yapıdadır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel düzeylerde görülen bu çok yönlü etkileşimin oluşturduğu süreç genel olarak küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. “Küreselleşme, son yüzyılda dünyada meydana gelen politik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve teknolojik değişiklikleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır” (Aydemir, Kaya, 2000; akt. Ercan, 2010: 3).

1.1. Küreselleşme Kavramı

Başta Sosyal bilimler alanı olmak üzere ekonomik çevrelerde de çok tartışılan olguların başında gelen küreselleşme, bu süreci olumlu gören ya da olumsuz bir bakış açısıyla değerlendiren yaklaşımlar, süreci oluşturan sebepler ve sürecin yol açtığı sonuçlar ile farklı şekillerde

değerlendirilmekte ve tanımlanmaktadır. “Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında ve hızlanmasında teknolojiadaki gelişmeler, bilgi ekonomisinin öne çıkması, dünyada yaşanan neo-liberal politikaların yükselişi, çok uluslu sermayenin küresel bir pazarda yayılışı etkili olmuştur” (Uluç, 2008: 173). Devlet Planlama Teşkilatı raporunda küreselleşme çok boyutlu bir süreç olarak tüm boyutlarıyla tanımlanmış; olgunun kapsamı açıklanırken ülkeler arasında gerçekleşen ilişkilerin farklılıkları azaltan, maddi ve manevi değerlerin yayan özelliği üzerinde durulmuştur. Buradaki tanımı ile küreselleşme, “değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır” (DPT, 2000: 56).

Küreselleşmeyi ekonomik yapıda değerlendiren sermaye odaklı bakış açısı, olguya dünya çapında ekonomik faaliyetlerin birbirine bağlanması, çokuluslu büyük şirketlerin küçük ekonomik altyapılar üzerindeki tahakkümü olarak yaklaşmaktadır. Genel bir ifadeyle “küreselleşmenin sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyonun uluslararasılaştığı ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılaştığı ekonomik ve siyasal bir yapı olduğunu söylemektedir” (Koçdemir, 1999: 5). George Soros da kavrama ekonomi temelinde bir bakış açısı ile yaklaşır; “Küreselleşmenin, sermayenin serbest dolaşımı olduğuna dikkati çekerek, küreselleşme sürecinde çokuluslu şirketlerin gelişmesi ve ulusal devlet ekonomileri üzerinde hâkimiyet kurma sürecinin gelişeceğini” (Soros, 2003:1) vurgular. Küreselleşme kavramına ilişkin çok yönlü değerlendirmede bulunan ve onun “dünyanın küçülmesi, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi” özelliğine dikkat çeken Balay (2004: 62-63) küreselleşmeyi şöyle tanımlar: “[...] ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekânların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir”.

Siyasal olarak değerlendirildiğinde sınırların önemini yitirdiği, ulus devletlerin egemenlik haklarının sorgulandığı küresel dünya düzeni, Bauman'a göre, “dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının bir yönetim kuruluşunun, bir idari büronun yokluğudur. Yeni bir tür yeni dünya düzensizliğidir” (Bozkurt, 1996: 72).

“Küreselleşmenin önemli boyutlarından birisi iletişimin önündeki zamansal ve mekânsal sınırların ve engellerin zayıflaması ve ortadan kalkmasıdır” (Özçetin, 2018: 224). Uzak-yakın kavramlarının anlamının değiştiği, toplumsal faaliyetlerdeki değişimin hız kazanarak yoğunlaştığı bir süreç olan küreselleşme özellikle 20. yüzyılın sonuna tarihlenen teknolojiadaki gelişmeler ile “dünyanın iyice küçülme, ekonomik ve siyasal sınırların giderek ortadan kalkması ve neticede maddi ve manevi değerlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması ile ülkeler ve milletler arasında iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel temas ve etkilerin, giderek artmasıdır” (Çarıkçı, 1997: 47). İletişim

teknolojisindeki gelişmeler ile bilginin, ürün ve hizmetlerin sınır tanımaksızın dolaşımı küreselleşmenin en önemli dinamiklerindedir. Bu hareketlilik var olan dünya yapısını çok yönlü geliştirmiş ve dönüştürmüştür. Bu özelliğiyle küreselleşme “genel olarak hareket ve dolaşım boyutlarında ele alınabilir. Hareket ve dolaşım, sermayenin, ürün ve hizmetlerin, insanların, simgelerin, sembollerin, anlamların ve mitlerin akışını kapsar” (Uluç, 2008: 173). Haberleşme hızının ulaşım hızından ayrılmasını sağlayan elektrik ile bağlantılı teknolojilerin oluşturduğu yeni iletişim, iletişimin küresel çapta yayılmasını hızlandırarak dünyayı dönüştürmüştür. Bu dönüşüm ile “insanların ve metaların dünyanın bir noktasından çok uzaktaki bir başka noktasına ulaşım süreci giderek azalmakta, mekânın oluşturduğu engeller aşılmakta ve dünya küçülmektedir” (Anderson, 2000: 18).

İletişim teknolojilerinin hızı ile mekân, zaman kavramlarının değişimi enformasyon akışını hızlandırarak dünyanın çok kültürlü yapısını da değişime uğratmıştır. Toplumlarının kültürel ve sosyal olarak değişen yapıya gösterdiği tepkiler tartışma konusu olmaktadır. Bu bağlamda sosyoloji perspektifinden küreselleşme:

Mahalli kültürlerin ve geleneksel sosyal bağların çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içerisine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içerisindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşmenin geçerli olduğu, geleneksel sosyal kurumların fonksiyonlarını yitirdiği, dayanışmanın azaldığı, değerler sistemi henüz ortaya koyulamamış bir süreçtir (Koçdemir, 2002: 277).

Kültürlerarası diyalog kimi çevrelerce birleşme, bütünleşme olarak değerlendirirken, kimi çevrelerce dünya üzerindeki kültürel farklılıkların azaltılarak gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerinde uyguladığı emperyalist tavır olarak nitelendirilmektedir. “Küreselleşme, yaklaşık tüm toplumları, ülkeleri, organizasyonları ve bireyleri, farklı değer yargılarıyla, çift taraflı bağımlılıkların kompleks sisteminin içine çeken, sınırlar ötesi etkileşimlerdeki bir artışı ve yoğunlaşmayı ifade etmektedir” (Messner, Nusscheler, 1996; akt. Yıldız, 2006: 37).

1.2. Küreselleşme Sürecinin Tarihi

Günümüzde küreselleşme olgusu, özellikle 1950’lerden sonra ortaya çıkan, dünyanın farklı bölgelerinin çok boyutlu etkileşim ve dönüşümünü açıklamak için kullanılsa da “Küreselleşmenin kökenleri geç on beşinci yüzyıl ve erken on altıncı yüzyıllarda ticaretin genişlemesine dayanmakla birlikte, küreselleşme süreci günümüzde görülen çoğu özelliğini on sekizinci ve on dokuzuncu

yüzyıllarda kazanmaya başladı” (Thompson, 2008: 229). Küreselleşme sürecini oluşturan siyasal, ekonomik, teknolojik ve kültürel nedenler vardır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD ile SSCB’nin siyasal iki kutbu oluşturduğu Soğuk Savaş döneminde ittifak kuran ülkelerin birbirlerine bağımlılığının artması küreselleşme sürecini şekillendiren nedenlerin başında gelmiştir. SSCB’nin dağılması, Berlin Duvarı’nın yıkılması ile Soğuk Savaş Dönemi sonlanmış, uluslararası sistemin aktörleri arasındaki denge değişmiştir. “Soğuk savaşın bitmesiyle ekonomide uluslararası büyük bir ilerleme kat ettiğini söyleyebiliriz. Özel yapılar dünya çapında hız kazanırken, ticaretin önündeki devlet engeli kaldırmak istemiş, ekonomideki rolü azaltılmıştır” (Yaman, 2017: 28). Tarihsel seyrinde siyasal-ekonomik-kültürel ve de teknolojik olarak Amerika üstünlüğüyle anılan küreselleşmeyi Roland Robertson (1999), "Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür" adlı eserinde 15. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın sonlarına kadar beş evrede inceleyerek açıklamıştır. Robertson göre:

Karanlık Orta Çağ’ın zayıflayıp, hümanizm-ulus-birey-modern takvim vurgusuyla başlayan modern dünya algısını 1. evre (15.yy-18.yy); somut insanlık fikriyle Avrupalı olmayanların milletler arası topluma kabulü, bireyin vatandaşlık hakkına sahip oluşu ve homojen devlete dönüşü 2. evre (18.yy); modern takvimin kabul edilmesini, küreselleşmenin özüne yakın fikirlerin temayül ettiği, tek ulus anlayışının hâkim olduğu aynı zamanda küresel iletişim ve yarışmaların gerçekleştiği dönemi 3. evre (18.yy-1920); hâkimiyet kurmak adına yapılan savaşları, anlaşmazlıkları, Soğuk Savaş döneminin sona erip III. Dünya fikrinin netleşmesini 4. evre (1920-1960); post-materyalist değerleri, nükleer silahları, çok etniklilik, kültürel-etnik ve çevre problemleri gibi yönleriyle artık karmaşık küresel bir dünyada yaşadığımızı anlayabildiğimiz dönemi 5. evre (1960-1990) olarak betimlemiştir (Topçu, 2017: 16) .

Küreselleşme kavramının bir diğer önemli etmeni ulus ötesi büyük aktörlerdir. Liberal ekonominin serbest piyasa koşulları, uluslararası ticari örgütlerin küresel ölçekli faaliyetlerine imkân vermiş; yerel tüketim alışkanlıkları değişmiştir. Dünya çapında kapitalizmin etkisini arttıran siyasal, ekonomik tüm bu değişiklikler küresel bir ekonominin oluşmasını sağlamıştır. Küresel ekonominin aktörleri olarak, evrensel düzeyde kararlar alan ve uygulama yetkisi olan söz konusu kurumlar: “Uluslararası Para Fonu (IMF), Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT), Dünya Bankası (The World Bank), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), dünya ekonomisini tepeden organize etmektedirler” (Wade, 1999: 33; akt. Yüksel, 2001: 14).

Ekonomik ve siyasal küreselleşmenin etkisiyle ulusal sınırların kaybolmaya başladığı bir dünya görüntüsünde küreselleşmenin teknolojik boyutu dikkat çekici bir hızda ilerlemektedir. Bu

dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler itici bir güç yaratarak, iletişim alanında ki hızlı dönüşüm ile birlikte bilginin küresel çapta sınırsız hareketine imkân sağlamıştır.

Küreselleşmenin bu kadar büyük bir hızla ilerlemesinin diğer bir nedeni de iletişim teknolojisindeki önüne geçilmez ilerleme ve medya ağlarının dünya geneline yayılmasıdır. Daha çok ABD kökenli olan bu araçlar, dünya medyasına sahip olmaya, birleşerek büyümeye ve ellerindeki bu gücü kullanarak kendi kültürlerini yaymaya başlamışlardır. Bazı düşünürler küreselleşmeyi hem ekonomik hem de iletişim alanındaki hissedilir üstünlüğünden ötürü “Amerikanlaşma” diye de nitelendirmektedir (Çelik, 2005:10-11).

Tüm bu gelişmeler ile “bilim, sanat, hukuk, siyaset, kültür ve iktisadi alanlarda dünyadaki bütün ülkelerin birbirlerine daha çok bağımlı hale gelmeleri ve ortak değer, yaklaşım ve tavırlar benimsemeye zorlandıkları bir döneme girilmiştir” (Özkul, 2008:120). Böylece sosyal alanda yaşanan bütünleşmeler çevresel sorunlar, nükleer tehditler, insan hakları gibi çeşitli toplumsal sorunlara ulusal sınırları aşarak evrensel nitelik kazandırmıştır. Dünya çapında örgütlenen sivil toplum kuruluşları ırk ya da cinsiyet ayrımcılığı, hayvan hakları, çevre kirliliği gibi konularda kamuoyunda farkındalık yaratmak için çalışmaktadırlar.

1.3. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Küreselleşmenin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda değişiklikler ve dönüşümler yaratarak etkili olması tüm bu alanlara uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Teknoloji ve iletişimin hızlı gelişimi insan, bilgi, mal ve hizmetlerin sınırsız dolaşımıyla kültürlerarası engellenemez bir etkileşime neden olmaktadır. Dünyanın bir bütün olduğu ve etkileşimin çok yönlü yaşandığı farklı dinamiklere ve zıt eğilimlere sahip bu süreç temelde üç ana yaklaşımla değerlendirilmektedir. “Küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlar hiper küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler olmak üzere üçe ayrılmaktadır” (Uluç, 2008: 174).

1.3.1. Hiper Küreselleşmeciler

Küreselleşme ile birlikte sınırların anlamsız hale geldiğini ve ulus devletlerin dünya siyasi arenasında gücünü kaybettiğini savunan hiper küreselleşmeciler, küresel bir çağ başladığı görüşünü ileri sürerler. Onlara göre, ulus devletlerin gücünü artık küresel ekonominin dengelerine bıraktığı bir dünyada küresel piyasaların gücü yeni düzenin en önemli aktörü olmuştur. “Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır” (Uluç, 2008: 176) Küresel bir uygarlık düzeninin hâkim olacağı yeni küresel çağda ortak değer yargıları gelişecek ve küresel çapta yönetişimin olduğu bir dayanışma dönemi başlayacaktır.

1.3.2. Şüpheciler

Şüpheciler sürece hiper küreselleşmeciler gibi olumlu bakmazlar. Bu görüşü savunanlara göre, küreselleşme ekonomik olarak kapitalizmin şiddetlenmesinden başka bir şey getirmemiştir. “Küreselleşme, bugün esas itibarıyla dünyanın Amerikanlaşmasıdır” (Gerbier, 2001:57-64, akt. Uluç, 2008: 176). Piyasaların güçlenmesi bu gücü elinde bulunduranların tüm dünyayı yönetmelerine olanak sağlayacak ve fakir ülkeler daha da fakirleşeceklerdir.

1.3.3. Dönüşümcüler

Küreselleşmeye daha gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaştıklarını iddia eden dönüşümcüler, küreselleşmenin dünyanın yeniden yapılandığı bir süreç olarak görürler. Onlara göre ne ulus devletler güç kaybetmiştir ne de dünya ekonomisi eskisi gibidir. Eski düzen değişmiştir ve bu modernitenin yeniden inşasıdır.

3. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL ETKİLERİ

Küreselleşmeye daha gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaştıklarını iddia eden dönüşümcüler, küreselleşmeyi dünyanın yeniden yapılandığı bir süreç olarak görürler. Onlara göre ne ulus devletler güç kaybetmiştir ne de dünya ekonomisi eskisi gibidir. Eski düzen değişmiştir ve bu modernitenin yeniden inşasıdır ama özellikle ulaşım ile birlikte gelişen iletişim teknolojisi kültürlerarası ilişkileri dünya çapında yoğunlaştırmıştır. İnsan ve mal dolaşımının hareketliliği, coğrafi mesafelerin küçüldüğü dünyada oldukça hızlı hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerin ürettiği malları satın alan ülkeler satın aldıkları mallarla birlikte bu ülkelerin kültürüne de maruz kalmışlardır. Bu alışveriş süreci nihayetinde kültürel değişmeyi de getirmiş, yerel farklılıklar azalmış yerini küresel çapta bir kültüre bırakmıştır.

3.1. Kültür

Antropolog, sosyologlar ve iletişim bilimciler başta olmak üzere farklı bilim insanları tarafından incelenen kültür, toplum içerisinde yaşayan tüm bireyler üzerinde etkili olan geniş anlamlara sahip bir kavramdır. Çok anlamlı yapısı kültürün farklı şekillerde tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Genel olarak insan topluluklarının davranışları, inanışları, değer yargılarını ve topluluğa ait gelenek ve göreneklerin bir bütünü olarak ifade edilebilecek kültür kelimesi, “Latince *culture*, ‘yetiştirme’, ‘bakıp büyütme’ gibi anlamlar taşır. İngilizceye 15. yüzyıl başlarında geçen *culture* sözcüğünün o zamanki anlamı, ‘ekinlerin ve hayvanların doğal büyüme sürecinin gözetilmesi’ dir. 16. yüzyılın başında, insanın gelişim sürecinin gözetimi de sözcüğün kapsamına girmiştir” (Williams, 2005:

105-106). Zamanla tüm insanlığın gelişimini ifade eden kavram, “insanlığın gelişmiş maddi ve zihinsel yaratımlarını ve bunların birikimiyle oluşan kalıtsal unsurları ifade eden bir kapsama erişmiştir” (Taş, 2017:30).

Toplumsal yapı içerisinde nesilden nesile aktarılma özelliği taşıyan kültür, bireylerin bilgi birikimlerini, sanatsal faaliyetlerini, gelenek ve göreneklerini de kapsayan yapısıyla bireyin toplumsallaşma süreciyle kuşaklar arasında taşınır. Her toplumun kendine has kültürel özellikleri mevcuttur. Bu özellikler kuşaktan kuşağa aktarılarak yeniden inşa edilir. Bir topluma ait olma duygusunu yaratan kültürel unsurlar aynı zamanda bireylerin kendi kimliklerini inşa etme sürecinde referans aldığı değerlerdir. “Kültür insanın toplumsal yaşamının her alanındaki kendisini ve kendisinin alanı (veya olduğunu sandığını) ifadesidir; çünkü kültür, insanın kendi yaşamını geçmişten gelen tecrübeler ve birikimlerle ve kendi yarattıklarıyla nasıl ürettiğini anlatır. İnsan kendini nasıl üretiyorsa, insan odur ve bu üretme yolu onun kültürüdür” (Erdoğan, 2001: 61).

Alman düşünür Karl Marks, kültürü doğa-insan karşıtlığına dayanarak tanımlar: “Kültür doğanın yarattıklarına karşın, insanoğlunun yarattığı her şeydir” (Güvenç, 2003:102), diyerek kültürün etki alanını tüm insanlığı kapsayacak ölçüde genişletir. Bir başka doğa-insan karşılaştırmasıyla “Fonksiyonalist” ekolden B. Malinowski ise kültür için, “İnsanoğlunun yaşamasını, bir emniyet standardı tesis etmesini, konfor ve esenliğe kavuşmasını, yani insanoğlunun hayvan ve organik varlıkların da ardında şeyler ve değerler yaratmasını sağlayan bir araçtır” demektedir. (Oskay,1974: 281).

Antropologlar kültür kavramını insanın uygarlığı oluşturma sürecinde biriktirdikleriyle oluşturduğu bütün olarak değerlendirir. “Kültür, toplumun bir üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği bildiği, sanat, gelenek görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür” (Güvenç, 1985: 22). Günümüz dünyasında uygarlık tarihi boyunca insanlığın oluşturduğu kültürel yapıların küreselleşme sürecinde uğradığı dönüşüm ve bu dönüşümün yenedünya düzenini nasıl etkileyeceğinin irdelenmesi önem taşımaktadır.

3.2. Kültürün Küreselleşmesi

Küreselleşme sürecinin yarattığı küresel değişimi anlamak için siyasal, ekonomik, teknolojik süreçlerin dışında, merkezde kültürün olduğu, bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Gelişen iletişim teknolojileriyle yoğun bir şekilde diyalog kuran toplumların kendine özgü yerel kültürleri küresel kültürden etkilenmektedir. Ulus devletlerin gücünün azaldığı, küresel ekonominin dünyaya hâkim olduğu yeni dünya düzeninde, yerel ve küresel olarak tanımlanan kültür, aynı zamanda kitle

kültürü, popüler kültür, elit kültür olarak da farklı boyutlarıyla isimlendirir. Topluların sosyal hayatını yeniden inşa eden bu süreç değer yargılarını da değiştirmiştir.

“Küreselleşmenin kültürü etkileyerek dönüştürdüğü bilinmektedir. Buna rağmen değinilmesi gereken diğer bir nokta ise kültürün de bir nevi küreselleşmeyi etkilediği ve bazı önemli dönüşümlerin meydana gelmesinde önemli rol oynadığıdır” (Talas ve Kaya, 2007: 153). Küreselleşmenin kültürel boyutuna yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. Homojenleşme tezi, kapitalist sistemin oluşturduğu dünya düzeninde Batının, kültürel değerlerini hegomonik bir şekilde yayarak dünyayı Amerikanlaştırdığını savunur. Sürecin kültürler arasında farklılıkları belirginleştirerek kutuplaşmaya yol açtığını ya da küresel dünya düzeninde küresel ve yerel değerlerin birleşerek melez bir yapı oluşturacağını ifade eden hibritleşme kültürün küreselleşmesinin sonuçlarına yönelik diğer bakış açılarıdır.

3.3. Kültürün Küreselleşmesinde İletişim Teknolojilerinin Rolü

Endüstri Devrimini takiben yaşanan baskı teknolojilerindeki gelişmeler ile 19. yüzyılda iletişimi ulaşımdan ayıran yeni teknolojilerin ortaya çıktığı sürecin başlangıcı olan ilk telgraf sistemleri, iletişimin küresel çapta örgütlenme koşullarını hazırlamıştır. Elektriğin ileti göndermek için kullanıldığı ilk iletişim aracı olan telgraf sistemini takiben, “küresel iletişim ağlarının oluşumunda önemli olan on dokuzuncu yüzyılın ikinci bir gelişmesi uluslararası haber ajanslarının kurulmasıydı” (Thompson, 2008: 234). Uluslararası haber ajanslarının ortaya çıkması dünya çapında enformasyon toplama ve yaymayı hızlandırmıştır. Siyaset ve finans sektörünün bilgi akışından yararlanması sektörün desteklenmesini sağlayarak teknolojinin hızla yayılımında etkili olmuştur. Yirminci yüzyılda geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlayan kitle iletişim araçları radyo ve televizyonun yanı sıra 1960’larda iletişim uydularının fırlatılması karasal yayınların ulusal sınırlılıklarını kaldırmış enformasyona uluslararası ulaşımı olanaklı kılmıştır. Bilgisayarlar, internet teknolojisi ve yeni medya teknolojileri ile toplumların her alanında dönüşüm 21. yüzyılda ülkelerin coğrafi sınırlarını önemini azaltmış; Marshall McLuhan’ın deyimiyle dünya "küresel bir köy" olmuştur. McLuhan “Gutenberg Galaksisi” (1962) adlı, basım devriminin getirdikleri ve elektronik devriminin getireceklerine dair düşüncelerini anlattığı kitabında, “... kesin olan bir şey var ki, o da elektromanyetik keşiflerin, bütün insani ilişkilerde eşzamanlı ‘alan’ı yeniden yaratmış olduğudur; öyle ki insan ailesi artık ‘küresel bir köy’ koşulları altında yaşamaktadır” (McLuhan, 2017: 47).

Küreselleşme sürecinde, basın kuruluşlarının küçük şirketlerden medya holdinglerine dönüşerek küresel çapta örgütlenmesinde sektördeki yasal düzenlemelerin rolü, siyasal ve ekonomik gelişmelerin yol açtığı yeniden yapılanma, telekomünikasyon altyapısıyla ilişkili dönüşüm

sürecinin sunduğu teknolojik olanaklar önem taşır. Huntington bu süreci, “Bireyler, şirketler, hükümetler, sivil toplum örgütleri ve diğer oluşumlar arasındaki uluslararası etkileşimlerde büyük bir artış; küresel yatırım, üretim ve pazarlama yapan çok uluslu işletmelerin artması ve boyutlarının büyümesi; uluslararası organizasyon, rejim ve düzenlemelerin artması” şeklinde ifade etmektedir (Huntington, 2004: 265).

Küresel boyutta etkili olan medya şirketleri tarafından yayılan kültür ürünlerinin uluslararası dolaşımı pazara hâkim sermayenin inisiyatifinde tek yönlü bir yapıdadır. Ülkeler arasındaki enformasyon akışındaki bu eşitsizliği “kültür emperyalizmi” olarak adlandıran Herbert Schiller’e göre gelişmekte olan ülkeler “tüketimci değerlerin geleneksel motivasyonları ve alternatif değer oluşumu kalıplarını bastırıldığı ve böylece de bireylerin büyük oranda ABD’de temellenen küresel iletişim ve meta üretimine koşullandığı bir bağımlılık ve kültürel dönüşüm sürecinden etkilenmektedir” (Thompson, 2008: 253).

3.4. Küreselleşmenin Kültürel Sonuçlarına Dair Yaklaşımlar

Toplumların küreselleşme sürecinde yaşadığı değişim ve çok boyutlu dönüşüm, olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışılmakta; sürecin karmaşık yapısı birtakım kültürel sonuçlarla değerlendirilmektedir. Dünya kültürlerinin hızlı bir enformasyon akışıyla iletişim kurduğu küresel yapıda, kültürel anlam sistemlerinin de geniş ölçekli aktarımı kültürler arasında bir bütünleşme yaratmaktadır. Küreselleşmeye farklı bakış tarzlarıyla değerlendirildiğinde üç temel kavram ortaya çıkmaktadır. Bunlar: homojenleşme, kutuplaşma ve hibritleşme (senkronizasyon) olarak adlandırılmaktadır. Küreselleşmenin kültürel nedenlerinden ziyade kültürel sonuçları irdelendiğine, “üç temel pozisyonun varlığından söz edilebilir: küreselleşmenin kültürel birleşmeye yönlendirdiği homojenleşme tezi; Batılı küreselleşme ve onun karşıtları arasındaki kültürel savaşları öngören kutuplaşma tezi; repertuarın bir karışımı olarak ele alan hibritleşme tezidir” (Holton, 2013: 59-57; akt. Karaman:61).

3.4.1. Homojenleşme Tezi

Küreselleşme kültürlerin karşılıklı bağımlılığını arttırmış ve belirli toplumsal pratiklerin küreselleşmesine yol açmıştır. Sürecin en belirgin unsuru tüketim kültürüdür. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bireylerin yediği yemeğin, dilediği müziğin aynılaştığı tüketim biçimi, ekonomik boyutu aşarak toplumsal ve kültürel yeni bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. “Dünyanın Coco Colalaşması ya da Mc Donaldlaşması gibi ibareler küresel kültürün küresel ekonomiyi takip ettiği inancını yansıtır” (Holton, 2013: 59-57; akt. Karaman: 62) Bu ifadeler ile, dünya çapında hızlı yemek, alkolsüz içecek piyasasının hâkimi olan Amerikan şirketlerinin faaliyet alanlarının

ticaretten çıkıp sattıkları ürünlerle birlikte toplumlar üzerinde yeni alışkanlıklar inşa ettikleri vurgulanmaktadır. Genel bir ifadeyle Batılılaşma, Amerikanlaşma olarak tanımlanan olgu, Amerika'nın siyasi gücü ve ekonomik zenginliğinden kaynaklı hegemonyasının her alanda dünyaya yayılmasıdır. Herbert Shiller'in Kültür emperyalizmi tezinde (1969) bu sürece dikkat çekerek, "Küresel iletişimin, sık sık Batı (en fazlada Amerikan) siyasal ve askeri çıkarlarıyla ortak hareket eden Birleşik Devletler patentli büyük uluslararası şirketlerin ticari menfaatlerince; sürüklendiğine ve bu sürecin, geleneksel kültürlerin Batı değerlerinin istilası yoluyla tahrip edildiği bir bağımlılık..." (Thompson, 2008: 251) olarak açıklar. Homojenleşme tezi ayrıca kültür endüstrisi aracılığıyla dünyaya yayılan Hollywood yapımı filmler gibi "sadece ürün değil hayal satan reklamları" da bilinç inşa eden ideolojik yapının önemli yapı taşları olarak tanımlamaktadır. Günümüzde Amerika'nın kendi kültürünü başka kültürlerle empoze etmekteki liderliği, küresel ekonomide giderek önem kazanmaya başlayan Japonya, Çin, Almanya gibi ülkelerin etkisiyle sarsılmış, "kültürel egemenlik, medya ürünlerinin içeriği ve biçimleri bağlamında Amerikalı kalmayı sürdürmekle birlikte, egemenliğin ekonomik temelleri uluslararasılaşmıştır. Amerikan kültür emperyalizmi, Schiller'in ifadesiyle, 'uluslararası şirket kültürü egemenliği' halini almıştır" (Thompson, 2008: 257).

3.4.2. Kutuplaşma Tezi

Kültürün homojenleşmesinin aksine, kültürlerarası yoğun etkileşimin kültürel diyalog yerine kendi kimliğine aşırı bağlanarak diğerlerini reddetme getireceğini savunan bir düşünce olarak ifade edilebilecek olan kutuplaşma tezi, uluslararası hoşgörüsüzlüğü ve nefret söylemini vurgular. Tarihsel süreçte batı kültür emperyalizminin kendi özelliklerini tanımlamak için kendinden olmayı ötekileştirdiği ve bu zıtlık üzerinden üstünlük söylemi oluşturduğu görülmüştür. Edward Said, Oryantalizm (1978) adlı eserinde bu görüşü şöyle örneklendirmektedir: "Doğu, tipik olarak otoriter, erotik, değişmeyen ve gelişmeyen olarak görülmesine karşılık; Batı, hoşgörülü, akılcı, yenilikçi ve dinamik olarak yapılandırılır. Buradaki esas nokta, bu ikililiklerin bazı doğrulara işaret etmediklerinden ziyade doğrunun güç ve kontrol kurmak amacıyla araçsallaştırılmasıdır" (2013: 66). Kültürel kutuplaşma köktencilik yaratmaktadır. Küreselleşme yerel kimliklerin de ön plana çıkmasına neden olan bir süreç olmuştur. Bu bağlamda küreselleşmeye direnç gösterme, kendi değerlerine olması gerekenden daha yoğun bir biçimde bağlanma ve kendinden olmayana hoşgörü göstermeme bir çeşit varlığını tanımlama çabası olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4.5. Hibritleşme Tezi

Bu tez, yerel kültürlerin farklı kültürlerle yoğun ilişkiler içinde olduğu küresel dünya düzeninde saf kalamayıp, önemli oranda dönüşeceği ve diğer kültürlerle benzerlikler kurarak melez bir yapıya

kavuşacağını iddia eder. “Kültür, sınıf, ulus, cinsiyet, etnik vb. alanlardaki melez formlar alanlar arasındaki sınırları ortadan kaldırmakta, bunları tersine çevirmektedir” (Bhabha 1998, Davis 1997, akt. İçli, G. 2001:169). Yerel kültürün küreselleşme ile ortadan kalkmayıp küresel kültür içinde yeni ifade biçimleri kazanması yeni bir oluşum meydana getirir. Küreselleşmenin sağladığı iletişim imkânları ile yerel kültürler kendi öznel yapılarını dünya çapında sergileyebilmişlerdir.

SONUÇ

Küreselleşme toplumların ekonomiden siyasete, sanat, bilim ve teknolojiye hayatın her alanında bütünleşmesidir. Küreselleşme, kültürlerin yoğun olarak etkileşimi sonucunda, kültürler arasındaki yerel değerlerin varlığıyla birlikte, ortak bir evrensel değer oluşturulmasıdır. Kavramın çok boyutlu yapısı küreselleşme olgusunun farklı bakış açıları ile tanımlanmasını sağlamış; küreselleşme adı 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla kabul görmeye başlasa da süreci yapılandıran tarihsel zeminin kökleri 15. yüzyılda kadar dayanmaktadır.

Dünyanın iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimiyle bir bütün olduğu; enformasyon, mal ve hizmetlerin sınırsız dolaşımına, kültürlerarası insan hareketliliğinin de dâhil olduğu ve böylelikle uluslararası sınırların işlevini yitirdiği süreç, genel olarak üç temel bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımların ilki, küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin gücünü kaybettiği böylelikle hiyerarşinin azaldığı, kapitalist sistemin küreselleştiği, sivil toplumların küresel bir hal aldığı yeni bir çağın başladığını savunan hiper-küreselleşmecilerdir. Bir diğer yaklaşım ise sürece olumsuz bakan şüpheçilerdir. Küreselleşmenin ulus devletlerin sonunu getireceği ve kapitalizmin şiddetlenerek ekonomik gücü elinde bulunduranların fakir ülkeler üzerinde sömürsünü arttıracaklarını iddia eden şüpheçiler süreci kısaca ‘Amerikanlaşma’ olarak tanımlar. Küreselleşmeye gerçekçi bir bakış açısı getiren dönüştürücüler ise, eski dünya düzeninin değiştiğini ve yeniden yapılandığını dile getirirler.

Küreselleşmenin siyasal, ekonomik, kültürel sonuçları vardır. Dünya çapında Liberal değerlerin yayılması, ekonomilerin ulusal özelliğini kaybederek sermayenin küreselleşmesi, kültürel değerlerin ve bilginin dolaşımında sınırların kalkması, dünyanın ortak sorunları için oluşturulan ulus-üstü örgütlenmelerin varlığı bu sonuçlardandır. İletişim teknolojileriyle birlikte değişen zaman ve mekân kavramı dünyayı küçülmüş, McLuhan’ın deyişiyle ‘küresel bir köy’ haline getirmiştir. Özellikle 90’lı yıllarla birlikte tüm dünyaya yayılan internet teknolojisi dünyayı yeniden şekillendirmeye devam etmektedir.

Dünyanın giderek küreselleştiği süreci anlayabilmek için küreselleşmenin siyasal ve ekonomik etkileri dışında kültürel sonuçlarını da açıklamak gerekmektedir. Bir toplumda ortaya çıkan değerler bütünü olan kültür, insanlığın tarihi boyunca oluşturduğu dinamik bir yapıdır.

Küreselleşen dünyada kitle iletişim araçları ile yayılan kitle kültürü yerel kültürleri etkilemiştir. Küreselleşme ile oluşan evrensel kültürün yanında yerel kültürler varlığını korumakla birlikte değişime uğramıştır. Küreselleşmenin kültürel sonuçları küreselleşmenin dünya kültürlerini bütünleştireceğini savunan homojenleşme; bu süreçte kültürlerin yerel özelliklerini korumak adına karşı karşıya geleceğini öngören kutuplaşma; kültürlerin kaynaşmasından melez bir bütünlük oluşacağını dile getiren hibritleşme tezleri ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

- BALAY, R. (2004), Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s. 61-82.
- BOZKURT, V. (1996), *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ÇARIKÇIL, E. (1998), *Son Yüzyılda Dünya Ekonomisi ve Türk Dünyası, Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Konya.
- ÇELİK, C. (2005), *Uluslararası Reklamcılıkta Kültürün Etkileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi Müdürlüğü.
- ÇETİN, B.N. (2008), *Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler (Türkiye Örneği)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ.
- Devlet Planlama Teşkilatı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: 2544 ÖİK 560, Ankara, s.56.
- ERCAN, M. (2010), *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- ERDOĞAN, İ. (2001), Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrimeşruluğu, *Doğu-Batı*, (Sayı:15), s. 69
- GÜVENÇ, B. (2003), *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜVENÇ, B. (1985), *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İÇLİ, G. (2001), Küreselleşme ve Kültür, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 25 (2), 163-172, Sivas.
- KOÇDEMİR, K. (1999), Küreselleşme ve Türk Kültürü, *Kök Araştırmalar Dergisi*, 1, 1. Ankara.
- KOÇDEMİR, K. (2002), *Küreselleşme; Koordinatları Okumak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- McLUHAN, M. (2017), *Gutenberg Galaksisi*, (G. Ç. Güven, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ODABAŞI, Y. , BARIŞ G. (2002), *Tüketici Davranışı*, İstanbul: MediaCat Kitapları, 2. Baskı,

- OSKAY, Ü. (1974), *Kültürün Özellikleri ve İçerikleri*, *A.Ü.S.B.F. Yıllığı*, (s. 281), Ankara.
- ÖZÇETİN, B. (2018), *Kitle İletişim Kuramları*, İstanbul: İletişim Yayınları
- ÖZKUL, O. (2008), *Kültür ve Küreselleşme “Kültür Sosyolojisine Giriş”*, İstanbul: Açılım Kitap.
- SOROS, G. (2003), *Küreselleşme Üzerine*, (M. Keçik, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TALAS M., KAYA, Y. (2007), *Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları*, *TÜBAR*, Ankara.
- THOMPSON, J. B. (2008), *Medya ve Modernite*, (S. Öztürk, Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- TOPÇU, F. (2017), *Kültürel Küreselleşme ve Televizyon*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ULUÇ, G. (2008), *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*, İstanbul: Anahtar Yayınlar Kitapevi.
- YAMAN, H. (2017), *Küreselleşme ve Medya İlişkisi: Yerel Yayıncılık Modelleri ve Türkiye Örneği. (Doktora Tezi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YILDIZ, S. (2006), *Kültürün Küreselleşmesi ve Toplumsal Boyutta Medya Etkinliğine Yansımaları*, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 33-44.
- YILMAZ, A. (2004), *İkinci Küreselleşme Dalgası; Kavram Süreç ve Sorunlar*, Ankara: Vadi Yayınları.
- TALAS M., K, Y. (2007) , *Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları*. TÜBAR.